

Gemiste kans

Het artikel over 'militaire geografie in vreedetijd' in het februari-nummer van *Geografie* had een wat merkwaardige oriëntatie op het onderwerp. Het maakte meer de indruk van een uitgebreide boekbespreking dan, zoals beweerd, een presentatie van een nieuw onderzoeksveld voor de geografie. Dit vanwege de hoofdzakelijk sociologische oriëntatie op het onderwerp en ook vanwege het gebrek aan goed doordachte illustraties met Nederlandse voorbeelden.

Ongelukkige term

Ik ben ook niet zo gelukkig met het gebruik van de term 'militaire geografie'. In de aanzet van het artikel gaat het nog goed. Daar wordt gewezen op het bestaan van militaire geografie zoals het vroeger inderdaad was: cartografen en geografen in dienst van een krijgsmacht die terreinen in kaart brachten en analyses uitvoerden van poten-

'militaire geografie' wordt in het artikel na deze inleiding echter omgebogen naar het bestuderen van (geografisch relevante aspecten van) militaire activiteiten in de brede zin van het woord. Alsof de militaire geografie zoals in eerste instantie bedoeld sindsdien niet meer voorkomt. Terwijl 'militaire geografie' nog steeds klinkt als: geografie beoefend door militairen.

Onderzoeksthema's

De 'geografie van de krijgsmacht' (om het zo maar te noemen) is inderdaad zeer interessant. En die hoeft ook niet beperkt te blijven tot de wel erg voor de hand liggende constatering dat ons land vol ligt met oude linies en verdedigingswerken (die overigens deels tot in de jaren 60 werden aangehouden). In ruimtelijke zin heeft de krijgsmacht een behoorlijk grote invloed gehad, en dat heeft zij nog steeds, op onze dagelijkse omgeving. Daar valt heel wat aan te bestuderen. Denk eens aan de betekenis van de krijgsmacht voor het ontstaan en behoud van vele (thans waardevol geachte) natuurgebieden. Of aan de ontsluiting in de jaren 30 en 50 van grensgebieden door de aanleg van verharde wegen naar nieuwe kazernes en logistieke complexen. Of de (plaatselijk) soms grote impact op ruimte en werkgelegenheid (zoals in Den Helder). Of aan de belemmeringen die uitgaan van veiligheids- en geluidzones. Of de bouwhoogtebeperkingen die gelden in grote gebieden rond militaire vliegvelden en radarinstallaties. Bovendien hebben de vele (en steeds doorgaande) veranderingen in de aard en omvang van de krijgsmacht gevolgen voor de aanwezigheid in het land en de wijze waarop militairen de ruimte gebruiken voor hun taken en oefeningen. De schrijver komt niet in de buurt van dergelijke onderwerpen en focust volledig op de relaties tussen enkele grote defensievestigingen en plaatsen in de omgeving daarvan.

Van een bewuste ruimtelijke strategie van de krijgsmacht is in Nederland geen sprake

Best mogelijk dat dit in het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten op enkele plaatsen realistisch is, maar voor Nederland betwijfel ik die intensieve relaties zeer – wellicht op het al genoemde Den Helder na.

Strategie

Zodra het gaat over militarisme en een bewust streven van de krijgsmacht om een belangrijke rol te spelen in de ruimtelijke indeling en het ruimtegebruik van de samenleving, verliest de auteur het contact met de werkelijkheid. Die passages raken wat Nederland betreft kant noch wal. Ik werk als geograaf nu zo'n 25 jaar voor Defensie op het gebied van ruimte, milieu en vastgoed. Nooit heb ik ook maar iets gemerkt van een bewuste, defensiebrede strategie om de ruimtelijke indeling en het ruimtegebruik van Nederland naar haar hand te zetten. Integendeel. De laatste 'grote' gedachten die binnen Defensie zijn ontwikkeld op het gebied van de ruimtelijke ordening stammen uit de tijd van het eerste Structuurschema Militaire Terreinen (1980 – 1985, een uitvloeisel van de *Derde Nota Ruimtelijke Ordening*). Dat was een aardige poging om de ruimtelijke aanwezigheid van de Nederlandse krijgsmacht te analyseren en gedeeltelijk te sturen om haar toenmalige taken te kunnen blijven uitvoeren. Nadien is een en ander wel geactualiseerd, maar in essentie is aan het beleid niet veel meer gewijzigd (zie de kaart in de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte uit 2012). En dan heb ik het over beleid van het ministerie, nog niet eens over verondersteld beleid vanuit de krijgsmacht- (onderdelen) zelf.

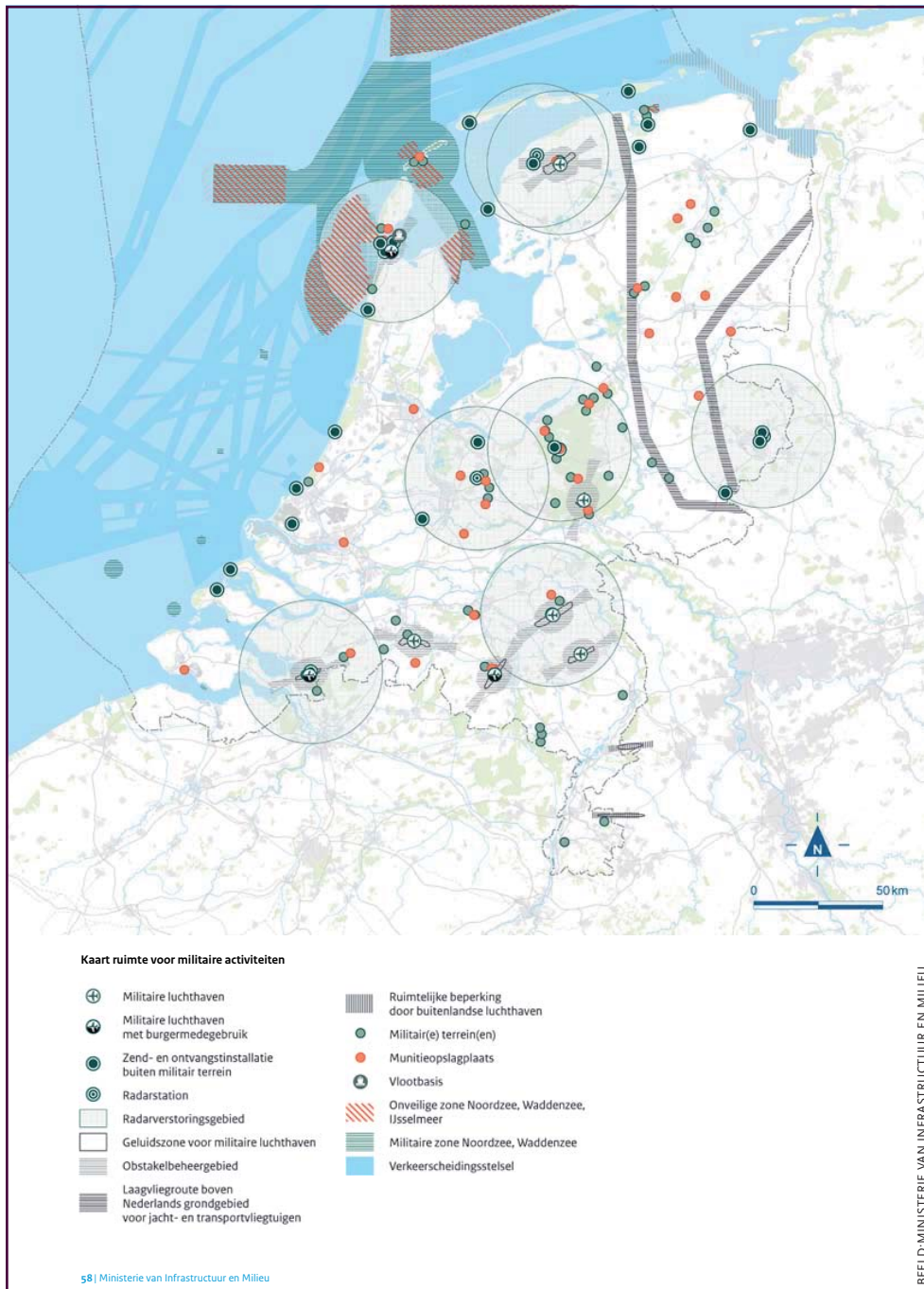
Zichtbaarheid

Van een bewuste ruimtelijke strategie is in de Nederlandse context dus geen sprake. Ja, de krijgsmacht is ervan doordrongen dat zij zich in Nederland voortdurend moet verantwoorden voor haar bestaan en dat wanneer er even geen inzet is, al snel de roep klinkt om opheffing. Daarom doet ze inderdaad veel aan pr en wordt veel energie gestoken in campagnes om militairen te werven. Na afschaffing (opschorting) van de dienstplicht moest de krijgsmacht haar rekruten

Vliegshow in Gilze-Rijen

tiële inzetgebieden. De buitenlandse voorbeelden die Emiel Maliepaard daarbij aanhaalt, zijn aardig, maar waarom niet gewoon gewezen op de Nederlandse geschiedenis? De eerste volwaardige topografische kaart van Nederland was de *Topografische en Militaire Kaart* (eerste helft 19^e eeuw), opgezet door de militaire cartograaf Krayenhoff. En tot voor enkele jaren geleden was de Topografische Dienst nog een onderdeel van het ministerie van Defensie. Ongetwijfeld zijn er ook vele militaire geografen in de eerste jaren bestuurslid van het KNAG geweest. Het begrip

immers gewoon van de arbeidsmarkt betrekken. Ruimtelijk interessant daaraan is te onderzoeken of er gebieden zijn waar meer of minder militairen vandaan komen en of de aanwezigheid van kazernes en bases in een regio daarop van invloed is. Het veel meer dan vroeger naar buiten treden met parades, beëdigingen en medailleceremonies heeft daarmee te maken: zichtbaar zijn en een aantrekkelijke uitstraling creëren. Natuurlijk speelt het beïnvloeden van de beeldvorming daarbij een rol, maar dat is niet geogra-

fisch georiënteerd en heeft ook niet tot doel de samenleving als zodanig te beïnvloeden. Het artikel in *Geografie* geeft makkelijk voeding aan het idee dat de krijgsmacht in Nederland nog aan de touwtjes trekt, en leidt af van wat inderdaad een interessant geografisch studieobject kan zijn: de ruimtelijke ontwikkelingen en ruimtelijke effecten van een krijgsmacht in een land als Nederland. Het artikel is daarom een beetje een gemiste kans. Of misschien wel een aanzet tot een reeks artikelen met een bredere scope. •

Naschrift Emiel Maliepaard:

Militaire geografie is het onderzoeksveld dat de geografie van 'het militaire' beschrijft. Het is al lang niet meer een studie van alleen militaire cartografen zelf, maar juist van een verscheidenheid aan professionele en academische geografen met interesse voor de invloeden van het militaire apparaat op de samenleving.

Militarisme is een belangrijk nieuw thema in de militaire geografie. Zoals Peter Paul van Kleij aangeeft: 'In ruimtelijke zin heeft de krijgsmacht een behoorlijk grote invloed gehad, en dat heeft zij nog steeds, op onze dagelijkse omgeving.' Dit is juist een kerngedachte van militarisme als concept. Het is voor geografen een belangrijke uitdaging om de wisselwerking tussen het militaire apparaat en de burgermaatschappij te bestuderen.

Op nationale schaal kunnen we bijvoorbeeld onderzoeken hoe Defensie haar bijzondere positie ('veiligheidsstaken') in de ruimtelijke ordening rechtvaardigt en allerlei procedures (nee, tenzij) een gevaar vindt voor het doelmatig opereren van de krijgsmacht. Een interessant spanningsveld. Op lokaal niveau kunnen we kijken naar invloeden van bijvoorbeeld een militaire basis op een dorp of stad. Economie, ruimtelijke ordening en transport zijn ontegenzeggelijk belangrijk, maar ik wil toch vooral de sociale interacties benadrukken omdat *die* de alledaagse ervaringen bepalen. Bij interacties zoals een militair die zijn zoon komt ophalen en op het schoolplein met andere ouders praat, en een openbare beëdiging van een nieuwe lichter militairen, wordt bewust en onbewust militaire informatie uitgewisseld. De samenleving wordt via dergelijke sociale interacties (ruimtelijk gedrag) ontegenzeggelijk gemilitariseerd. Deze sociale interacties tussen militaire en niet-militairen zijn zo alledaags dat mensen er niet meer bij stilstaan – juist daarom is een focus op deze interacties zo belangrijk. Concluderend: de invloed van de krijgsmacht op de Nederlandse samenleving is niet alleen ruimtelijk; de aan- of afwezigheid van militaire bases (en vooral de dynamiek hiervan) is een belangrijk component en biedt volop onderzoeksmogelijkheden voor militair geografen.